

LUGHA

Muda: Saa 2 ½

Jina.....Nambari ya Mtahiniwa.....

Sahihi ya Mtahiniwa..... Tarehe.....Shule.....

Mwigo 2024

Maagizo

- Andika jina lako na nambari yako katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- Weka sahihi yako na tarehe ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- Jibu maswali yote
- Majibu yote yaandikwe katika nafasi ulizoachiwa katika kijitabu cha maswali.
- Majibu yote lazima yaandikwe kwa lugha ya Kiswahili
- Karatasi hii ina kurasa 11 zilizopigwa chapa.
- Watahiniwa ni lazima waangalie kama kurasa zote zimepigwa chapa sawasawa na kuwa maswali yote yamo.

Kwa Matumizi Ya Mtahini Pekee:

Swali	Upeo	Alama
1	15	
2	15	
3	40	
4	10	
Jumla	80	

1. UFAHAMU (alama 15)

Soma makala yafuatayo kwa makini kisa ujibu maswali yanayofuata.

'Hamjambo wananchi? Ni fursa kubwa kwangu kusimama hapa kwa niaba ya wachukuzi, makuli, wakulima, waashi, masonara na wengine wote wanaokandamizwa ili kufaamishana kwamba **tumeamidi** kugoma kuanzia kesho kutwa. Madhila yanayotusakama hayaitaji mtaalamu ili kutuchambulia. Watoto wetu wamebaki nyumbani tangu kufunguliwa kwa shule kwa sababu ya kukosa kutimiza mahitaji ya kimsingi kwa ajili ya masomo yao. Haina haja kukumbushana kuhusu adha za wenye nyumba kwa sababu ya kulimbikiziwa kodi pasi na kujali maslahi ya wapangaji. Si hanikizo la uvundo, si mrundiko wa taka, si maji taka **yaliyovavagaa**, si ukuukuu wa majengo na rangi zinazoning'inia, si maji ya kubahatisha ilmuradi hali si hali hapa. Malalamishi yetu ama yanaangukia masikio yenye nta au yaliyozibwa kwa komango. Mwisho wa mwezi hawachelewi kunyoosha mkono kudai kodi. Alfajiri unasikia mgongo mlangoni mradi mwezi umeisha; hawajali kwamba hujalipwa na una kibaba cha kuikimu aila yako. Milungula waliyolishwa wakuu wa kutetea maslahi ya wapangaji katika wizara ya nyumba ilifanya kazi yake barabara – hawajali, bali ukubali yote yasemwayo na wenye nyumba. Ni dhahiri kwamba tumetekwa kikamilifu – mbele simba, mgongoni fisi'.

Bahati alitongoa hoja zake akisikizwa kwa makini na wenzake, kisha akaendelea:

'Kule mashambani wakulima wanalazimishwa kupeleka mifugo yao kupigwa sindano maalum eti kuzuia magonjwa ambayo hawaambiwa. Ni wazi kwetu kwamba mifugo wakipigwa sindano watakufa. Hapana anayejua faida ya ng'ombe kupigwa sindano maana ng'ombe wetu wamekuwa wakikumbwa na kujiponea bila hiyo chanjo yao. Wanataka wawapige ng'ombe sindano tu ikiwa watakufa au kupona, si hoja kwao. Tumejifunza kutoka kwa majirani zetu kwamba upigaji sindano ng'ombe umeteketeza ng'ombe. Ni lazima wafugaji wachukue tahadhari katika jambo kama hili kabla ya kuharibikiwa kabisa. Kumbuka wakati ule walipotaka kujenga uwanja wa ndege waliwafurusha wakulima kutoka katika ardhi yao na kuvunja nyumba zao. Madai yao yalikuwa kwamba wenye ardhi walipewa fidia. Hatujui ndege zinazoruka na kutua zina maslahi gani kwetu kama sio zile kelele za kuudhi masikio na kubughudhi usingizi wa wanetu?'

Mzee Gae, licha ya umri wake, alitafakari mtimani mwake kuhusu mawazo fyongo ya namna hii yaliyomdondoka Bahati kutoka kinywani bila simile. Labda kuhusu yale malalamishi ya kwanza kulikuwa na nafuu ya kukubaliana nayo lakini haya ya chanjo na uwanja wa ndege yalikuwa na taksiri hasa. Lau yangetoka kinywani mwa mzee kama yeye, msamaha ungeweza kufikiriwa. Mzee hangeweza kutabiri kama miaka iendeleavyo ndivyo binadamu anaimarika au anasambaratika kimawazo. Akiwa angali mawazoni hivi, Simali hivi, naye akadakiza usemi wa Bahati kwa hotuba yake fupi:

'Heri waache tulime mashamba yetu, ndege zibaki huko huko angani au kule zitokako!'

Stahamala za Mzee Gae zikafika mwisho sasa akaja juu kwa ukakamavu wa ghafla na kuanza ...

'Simali unasahau jambo moja. Mgala muue lakini haki yake usimhini. Angatua unayoikejeli imetufaa si haba. Lile gonjwa sugu liliplipuka na kuzua taharuki, madaktari na wauguzi walifikishwa hapa haraka kwa ndege kupitia angatua hiyo. Vyakula vya msaada kwa walioathirika na njaa iliyozuka miaka mitano iliyopita, vilisafirishwa haraka kwa sababu ya kuwepo kwa miundomsingi huu. Wakati wa mafuriko yam waka jana daraja la kutuunganisha na mji mkuu lilisombwa na maji ikawa vigumu kupata mahitaji ya kila siku. Kama sio uwanja huu, nusura yetu ingetoka wapi? Mwanao aliyekuwa mtahiniwa wa mwaka jana hapa petu anaelewa jinsi uwanja huu ulivyomfaa yeye na watahiniwa wenzake vinginevyo katarasi za mitihani zingebaki huko huko kashani. Mengi yaliyowezeshwa na kuwepo kwa uwanja huu yanaonekana sio nuruni tu bali hata penye giza totoro. Ni kweli kwamba kujengwa kwa uwanja huu kulitatiza malisho na uzalishaji wa mazao ya kilimo lakini kama ilivyo ada shughuli huvunja nyngine. Binadamu yu mbioni kufanya uvumbuzi usiku na mchana ili maisha yake nay a vizazi vya usoni yawe bora zaidi. Anapovumbua kitu kilicho bora kuliko kile alichu nacho, hana budi kuvunja ili kujenga! Si lazima mbegu izikwe ndipo imee?

'Ni kweli kwamba amani haipatikani ila kwa ncha ya upanga. Hata hivyo, amani ijayo kwa njia hii ina gharama kubwa na huwaachia majeraha mengi wahusika kisha makovu yake hudumu milele. Majuto na chuki hukalia viti vya mioyo ya wahusika bila kubanduka. Makuruhu tunayokumbana nayo jinsi Bahati alivyochmbua mwanzoni yanadhihirika na kupinga kuwepo kwake ni hujuma kwa jamii yetu. Lakini katika ulimwengu wa sasa, kunazo mbinu mbadala za kuyasuluhisha. Ulimwengu mzima umesheheni visa vya mizozo baina ya jamii mbalimbali lakini wangwana hufanya vikao vya kimataifa kama njia ya kukumbatia umuhimu wa mashauriano mahali pa kushika zana za vita. Kumbuka hata sasa kuna zana bora sana za kivita zilizobuniwa lakini hakuna taifa lililo na haraka ya kuzitumia kero zinapozuka. Mgomo hautasuluhisha migogoro yetu vyema. Heri tung'ang'anie mazungumzo kwa kuwatumia wajumbe wetu kwa wakuu wetu. Hata hivyo, wajumbe **wasijihisiri** kwa kupinga swala la chanjo ya ng'ombe dhihi ya maradhi ya miguu na midomo ambayo yamefagia mifugo katika taifa jirani. Maneno hayo!'

Akatamatisha Mzee Gae na kuketi akitazamwa kwa meno na Bahati na Simali na wote waliokuwa pale. Avuliwapo nguo, muungwana huchutama.

Maswali

- a. ... "tumetekwa kikamilifu – mbele simba, mgongo fisi". Kwa kuzingatia hali ya wapangaji. Rejelea mifano minne kuthibitisha ufaafu wa kauli hii. (alama 4)

.....
.....

b. Kwa mifano miwili kwenye makala, thibitisha kinaya katika hotuba ya Bahati au kinachotokea mashambani.
(alama 2)

.....
.....

c. 'Mgala muue lakini haki yake usimhini'. Kwa kurejelea kifungu, thibitisha kauli hii kwa hoja nne.
(alama 4)

.....
.....
.....
.....

d. Thibitisha kwamba walimwengu wa sasa wanatawaliwa na hekima zaidi ya nguvu katika kusuluhisha migogoro.
(alama 2)

.....
.....

e. Andika visawe vya maneno haya: (alama 3)

a) Tumeamidi

.....

ii) Yaliyovavagaa

.....

iii) Walijihasiri

2. UFUPISHO (ALAMA 15)

Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali yafuatayo.

Kuna dhana nchini ambayo inazidi kuenezwa miongoni mwa vijana na isipochungwa, tutakuja kujipata pabaya katika siku za usoni. Kwa kipindi cha miongo miwili iliyopita, sekta ya sanaa nchini imekuwa ikiimarika kwa kasi. Kuna wasanii ambao wamefanikiwa kujiendeleza kimaisha kutokana na talanta zao lakini pia kuna wale ambao wamebaki katika hali ya uchochole, pengine kutokana na kuwa hawafahamu vyema jinsi ya kujisimamia na kutumia talanta zao kama mbinu ya kujipatia riziki. Kwa muda huo wote, vijana wengi wamejikuta wakivutiwa mno na hali ya kimaisha ya wasanii waliobobea, hasa wanamuziki, na hivyo basi hujitosa kwenye sekta ya sanaa wakiwa na matumaini makubwa ya kuishi maisha ya kifahari.

Imefikia kiwango ambapo washikadau wa masuala ya kuendeleza maisha ya vijana, ikiwemo wizara ya michezo, vijana na utamaduni wanawekeza pakubwa kuendeleza sekta hii ya sanaa. Hapa ndipo wasiwasi unaibuka kwa kuwa huenda tukachukulia kwamba juhudi za kuwezesha vijana kujikimu kimaisha zinafanikiwa tu iwapo sekta ya sanaa itaimarishwa. Dhana hii ni potovu na sharti washikadau wazinduke, waanze kupanua mawazo yao na kuwa na busara kwenye hatua wanazochukua ikiwa wana nia ya kuwezesha vijana kujikimu kimaisha na kuchangia ukuaji wa uchumi wa taifa.

Ukichunguza kwa makini, utapata kuwa asilimia ndogo mno ya wanaojitosa kwenye sanaa ambao wanaweza kusemekana wana ari ya kipawa cha kutosha kuweza kuchangia ipasavyo kwenye uchumi wa kitaifa kwa kutumia vipawa hivyo. Hivyo basi, suala ibuka ni je, asilimia kubwa iliyosalia huwa wanafanya nini, na ni jinsi gani wanavyoweza kuwezesha wajiendeleze zaidi kimaisha? Hapatakuwa na haja ya kuwekeza mamilioni ya pesa katika kuendeleza sekta ambayo mapato yake hayatakuwa yenye faida kwa taifa.

Humu nchini tumekuwa na tabia ya kupuuza sekta zilizo muhimu sana, na matokeo yake ni kuwa tunaishia kuagiza bidhaa kutoka nje ilhali tungeweza kujitengenezea wenyewe nchini. Baadhi ya yale tuliyopuuza ni useremala, ushonaji wa nguo, utengenezaji wa bidhaa za ngozi na hadi miaka ya hivi majuzi, kilimo kilikuwa kimezikwa kwenye kaburi la saha miongoni mwa vijana. Ni kutokana na hali hii ambapo vijana wengi wanaochukua mikopo kutoka kwa hazina waliyotengewa na serikali huwa hawafanikiwi, kwa kuwa hakuna uwekezaji wa kutosha uliowekwa kuimarisha ujuzi wao wa kibiashara.

Kwa sasa serikali iko katika harakati za kuagiza vipakatilishi kutoka India. Nakumbuka vyema serikali ilivyotangaza kuwa vipakatalishi vitakuwa

vikitengenezwa nchini kwa kuviagiza kutoka mataifa ya kigeni, ni wazi kuwa hatujafikia kiwango cha kujitengenezea vifaa hivyo vikubwa, ingawa kuna watu kadha ambao huagiza vipuri na kujitengenezea kompyuta wenyewe. Vijana wanahitaji kuwezesha katika nyanja zote, na wala sio kwa sanaa na michezo pekee.

Iwapo tutaendelea kutoa picha ya kuwa michezo na sanaa pekee ndizo zilizo muhimu kwa vijana, itafika wakati ambapo tutaanza hata kuagiza mboga kutoka mataifa ya nje tusipojihadhari. Bila shaka tuna nafasi ya kurekebisha mienendo yetu, na ni vyema ikiwa tutachukua hatua hiyo haraka iwezekanavyo.

Maswali

- 1. Fupisha aya tatu za kwanza kwa maneno 90 – 95. *(alama 8, 1 mtiririko)*

Matayarisho

Jibu

2. Kwa kutumia maneno 70 – 75, eleza masuala ambayo mwandishi anaibua katika aya tatu za mwisho. (alama 5, 1 mtiririko)

Matayarisho

Jibu

3. MATUMIZI YA LUGHA (ALAMA 40)

a. i. Ainisha mahali sauti mwambatano katika neno lifuatalo hutamkiwa. **Shwari**
_____ (alama 1)

ii. Andika neno lenye sauti hizi; irabu ya chini, konsonanti ya mdomoni, konsonanti ya kaakaa laini na irabu ya sehemu ya kati ya ulimi. _____ (alama 1)

b. Onyesha silabi ya kutia shadda katika neno **kiimbo**. _____
(alama 1)

c. Eleza dhima ya viambishi awali katika neno **watakaofika**.
(alama 2)

d. i. Tumia nomino ya jamii kuwakilisha maneno yaliyopigiwa mstari.

Wanafunzi walifurahia kuona milima iliyoandamana. (alama 1)

ii. Heko ni kihisishi cha kupongeza ilhali _____ ni cha kutaka kitu au mtu anusurike.

(alama 1)

e. Huku ukitoa mifano, fafania miundo yoyote minne ya Ngeli ya A-WA. (alama 2)

f. i. Tumia neno lenye mzizi ndi- katika sentensi kuonyesha kusisitiza. (alama 1)

ii. Kiambishi **Hu** hutumiwa kuonyesha hali ya mazoea. Tunga sentensi kuonyesha matumizi mengine tofauti.

(alama 1)

g. Kanusha kwa njia mbili tofauti; Yusuf atakuwa ameimba. (alama 2)

h. Tumia maneno yafuatayo katika kauli zilizo mabanoni kutunga sentensi. (alama 2)

i. Toa (tendesha)

ii. Samehe (tendea)

i. Tunga sentensi moja ukitumia neno **mbuyu** kudhihirisha maana mbili tofauti.(alama 1)

j. Tumia neno **kama** katika sentensi ili kuonyesha matumizi yafuatayo; (alama 2)

(i) kitenzi _____

(ii) kihusishi

k. Andika kinyume cha sentensi ifuatayo. (alama 1)

Samaki alielea majini kabla ya kupumua.

_____l.

Ainisha kirai kilichopigiwa mstari. Kalamu na karatasi ni muhimu sana. (alama

1) _____

-

Kwa kutolea mifano eleza majukumu mawili ya kiambishi 'e'. (alama 2)

m. Tunga sentensi moja yenye kishazi kitegemezi kinachofanya kazi ya kuwakilisha.

(alama 1)

n. Tambua chagizo katika katika sentensi ifuatayo. (alama 1)

Watakuja kesho kutwa.

o. Ainisha shamirisho. (alama 2)

Jirani ametuletea matunda.

p. Andika maana mbili za sentensi ifuatayo. (alama 2)

Wakere wanapenda chai.

q. Paradesi hutumiwa kufungia nambari katika orodha, tunga sentensi mbili kuonyesha matumizi mengine .

(alama 2)

-
-
- r. Andika katika ukubwa wingi. (alama 2)

Mtu huyu ana mguu mrefu.

- s. Changanua sentensi ifuatayo kwa mistari. (alama 4)

Kaka mwadilifu ametuzwa tuzo sasa hivi na mgeni yule.

- t. Musa ni mkaidi. Wazazi wake watatumia methali ipi kumwonya? (alama 1)

- u. Andika sentensi hii upya ukibadilisha kivumishi cha sifa kuwa cha jina. (alama 1)

Mwalimu hodari ametuzwa zawadi.

- v. Badilisha sentensi ifuatayo iwe katika wakati uliopita hali ya kuendelea. (alama 1)

Juma analima shambani.

- w. Paka alikunywa maziwa ya mtoto. Anza kwa; Maziwa... (alama 1)

4. ISIMUJAMII. (Alama 10)

a) "Mwenye sikio amesikia. Lazima tubadilishe mkondo wa mambo katika taifa letu. Sharti tuwe tayari kuteua viongozi... those who can fight for our rights kama wapiga kura."

i Taja na kuthibitisha sajili ya mazugumzo haya. (alama 1)

ii. Eleza sifa zozote **tatu** za sajili kwenye mazungumzo haya;
(alama 3)

(b) Eleza umuhimu wa Kiswahili kama lugha ya Kitaifa. (alama 6)
